

تحلیل گفتمان سیاست های اقتصادی دولت در قبال معیشت طبقه متوسط در

ایران (۱۴۰۰-۱۴۰۴)

سعدیه آذرمینا، زینب رئیسی

ارشد روانشناسی و ارشد ترم آخر تفسیر و علوم قرآن - موسسه علوم اسلامی خاتم النبیین

adhrmynaabdh@gmail.com

دانشجوی ترم دوم علوم قرآن و حدیث مؤسسه علوم اسلامی خاتم النبیین

Zraisidana@gmail.com

MDOI-02-2026.0348
MNR-362-2-C841CE

چکیده

کاهش مداوم قدرت خرید طبقه متوسط در ایران، علاوه بر پیامدهای اقتصادی، بازتابی گفتمانی در زبان رسمی دولت داشته است. این پژوهش با روش تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف، به واکاوی چگونگی بازنمایی طبقه متوسط و راه حل های تجویزی برای معیشت آنان در گفتمان اقتصادی دولت، طی سال های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۴ می پردازد. پیکره تحقیق شامل قوانین بودجه، سخنرانی های روسای جمهور و مصاحبه های مقامات ارشد اقتصادی است. یافته ها نشان دهنده چرخشی گفتمانی از «حمایت مستقیم» به «اصلاحات ساختاری» است. در گفتمان دولت سیزدهم، طبقه متوسط «قشری شریف اما نیازمند صبر» بازنمایی و راه حل «یارانه نقدی و کالا برگ» تجویز می شد. در مقابل، گفتمان دولت چهاردهم با استعاره «موتور فرسوده»، این طبقه را «پیشران اقتصاد» می داند و «رفع تحریم» و «عدالت مالیاتی» را راه حل معرفی می کند. با این حال، هر دو گفتمان، حل بحران را به آینده موکول کرده و از طبقه متوسط «صبر» می طلبند. نتیجه آنکه گفتمان دولت، نه بازتاب صرف واقعیت، بلکه ابزاری برای مدیریت انتظارات و مشروع سازی سیاست هاست.

واژگان کلیدی:

تحلیل گفتمان انتقادی- سیاست های اقتصادی- گفتمان دولت- ایران (۱۴۰۰-۱۴۰۴)- قدرت خرید- فرکلاف، طبقه متوسط

مقدمه:

تورم مزمن در ایران، قدرت خرید طبقه متوسط را به شدت کاهش داده است. اما فراتر از آمارهای اقتصادی، آنچه اهمیت دارد، روایت دولت ها از این بحران است. این پژوهش به این مسئله می پردازد که در بازه ی حساس ۱۴۰۰-۱۴۰۴، گفتمان اقتصادی دولت چگونه طبقه ی متوسط را باز نمایی کرده و چه راه حل های گفتمانی برای بحران معیشت آنان ارائه شده است.

ضرورت و اهمیت:

درک گفتمان دولت مهم است، زیرا این روایت ها مستقیماً بر انتظارات عمومی، جهت گیری سیاست ها (از یارانه نقدی تا سرکوب تورم) و مشروعیت نظام تصمیم گیری اثر می گذارند. تحلیل این گفتمان، لایه پنهان تصمیمات اقتصادی را آشکار می کند.

پیشینه تحقیق:

مطالعات موجود یا صرفاً به تحلیل آماری تورم و فقر پرداخته اند، یا تحلیل گفتمان را در حوزه های سیاسی و اجتماعی به کار برده اند. خلأ موجود، فقدان تحلیلی گفتمانی متمرکز بر «طبقه متوسط» در بطن سیاست های اقتصادی دو دولت اخیر است. این پژوهش در پی پر کردن این شکاف است.

هدف، سوال و تحقیق:

هدف، شناسایی دگرگونی گفتمان دولت در بازنمایی طبقه متوسط و راه حل های تجویزی آن است. سوال اصلی این است: «در گفتمان اقتصادی دولت های سیزدهم و چهاردهم، طبقه متوسط چگونه بازنمایی شده و برای مشکلات معیشتی آنان چه راه حل هایی ارائه شده است؟»

روش گردآوری و تحلیل داده‌ها:

این مطالعه با روش اسنادی-کتابخانه‌ای انجام شده است. «پیکره» تحقیق شامل متون رسمی مانند قوانین بودجه، سخنرانی‌های روسای جمهور و مقامات ارشد اقتصادی است. تحلیل داده‌ها بر اساس مدل تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکلاف در سه سطح توصیف، تفسیر و تبیین صورت می‌گیرد.

تحلیل گفتمان انتقادی (فرکلاف):

تحلیل گفتمان انتقادی فقط به چیستی متن نگاه نمی‌کند بلکه به چیستی قدرت و ایدئولوژی پنهان می‌پردازد. بطور کلی در این پژوهش از مدل سه سطحی فرکلاف *توصیف متن، تفسیر گفتمان، تبیین اجتماعی* استفاده می‌شود. (فرکلاف نورمن (۱۹۹۵)

گفتمان دولت:

گفتمان دولت، بازتاب صرف واقعیت نیست، بلکه ابزاری برای برساختن روایت رسمی از بحران و مشروع سازی روایت‌هاست. (فرجی، مهدوی (۱۳۹۵). گفتمان سیاسی در ایران معاصر)

طبقه‌ی متوسط در اقتصاد سیاسی ایران:

طبقه متوسط ایران، نه فقط با درآمد، بلکه باسبک مصرف، تحصیلات و انتظارات اجتماعی تعریف می‌شود. این قشر به عنوان موتور محرک توسعه، در دهی اخیر دچار فرسایش مداوم قدرت خرید و در نتیجه کاهش منزلت اجتماعی شده است. (فرجی، مهدوی (۱۳۹۵) بانکی فرد، حسین (۱۳۹۰)، افتخاری، اصغر (۱۳۹۹).

در چارچوب نظری تلفیقی این پژوهش، از مدل فرکلاف برای تحلیل متون رسمی دولت استفاده می‌شود تا بازنمایی گفتمانی طبقه‌ی متوسط و راه حل‌های تجویز شده بررسی گردد.

روش تحقیق:

این پژوهش از نوع کیفی و با روش تحلیل گفتمان انتقادی انجام شده است. جامعه آماری شامل کلیه متون رسمی اقتصادی دولت در بازه ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۴ می‌باشد. نمونه‌گیری به صورت هدفمند بوده و متونی انتخاب شده‌اند که مستقیماً به موضوع «معیشت» و

«طبقه متوسط» پرداخته‌اند. این متون شامل: قوانین بودجه سنواتی، سخنرانی‌های نروزی و روز کارگر روسای جمهور، و مصاحبه‌های سخنگوی اقتصادی دولت است.

برای تحلیل داده‌ها از مدل سه‌سطحی فرکلاف (توصیف، تفسیر، تبیین) استفاده شده است. ابتدا ویژگی‌های زبانی متون توصیف شده، سپس ارتباط متن با گفتمان‌های مسلط تفسیر گردیده و در نهایت، زمینه‌های اجتماعی و ایدئولوژیک آن تبیین شده است.

یافته‌ها:

بازنمایی گفتمانی طبقه متوسط

تحلیل متون رسمی نشان می‌دهد که طبقه متوسط در گفتمان دولت، دو بازنمایی متفاوت یافته است:

الف) قشر شریف اما نیازمند صبر (دولت سیزدهم)

در سخنرانی روز کارگر ۱۴۰۱، رئیس‌جمهور فقید چنین می‌گوید: «طبقه متوسط، شریف‌ترین قشر جامعه است که بار اصلی مشکلات را به دوش می‌کشد.» در ادامه، از این قشر خواسته می‌شود «با مقاومت و صبر، از این مقطع عبور کنیم.»

• توصیف: واژگانی چون «شریف»، «صبور»، «مقاوم» پرکاربردند.

• تفسیر: این گفتمان، بحران را «موقتی» و «تحمیلی از بیرون» بازنمایی می‌کند.

• تبیین: ایدئولوژی پنهان، مشروع‌سازی وضع موجود و درخواست همراهی از طبقه‌ای است که پتانسیل اعتراض دارد.

ب) موتور محرکه فرسوده (دولت چهاردهم)

رئیس‌جمهور در دفاع از بودجه ۱۴۰۴ عنوان می‌کند: «طبقه متوسط، پیشران اقتصاد ایران، امروز از بی‌عدالتی و مالیات‌های سنگین رنج می‌برد. باید موتور این قشر را دوباره روشن کنیم.»

• توصیف: استعاره «موتور خاموش/فرسوده» غالب است.

• تفسیر: طبقه متوسط نه به عنوان قربانی منفعل، بلکه نیروی فعال اما سرخورده دیده می‌شود.

• تبیین: چرخش از گفتمان «صبر و مقاومت» به «عدالت و توانمندسازی».

۲. راه حل های گفتمانی برای معیشت

الف) گفتمان حمایت مستقیم (دولت سیزدهم)

در قوانین بودجه ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲، واژگان «پرداخت نقدی»، «کالابرگ الکترونیکی» و «حمایت معیشتی» بیشترین فراوانی را دارند. سخنگوی دولت تأکید می کند: «دست دولت همواره در جیب مردم برای حمایت است».

• توصیف: این گفتمان، دولت را «حامی و پدر» و مردم را «دریافت کننده منفعل» می سازد.

• تبیین: راه حل کوتاه مدت و مسکن گونه که همزمان، وابستگی به دولت را بازتولید می کند.

ب) گفتمان اصلاح ساختاری (دولت چهاردهم)

در بودجه ۱۴۰۴ و سخنرانی های پزشکيان، کلیدواژه ها تغییر کرده اند: «رفع تحریم»، «کنترل تورم»، «کوچک سازی دولت»، «مالیات عادلانه».

• تفسیر: دولت به جای «حمایت مستقیم»، وعده «رفع موانع» و «بازگشت اعتماد» می دهد.

• تبیین: چرخش از سیاست جبرانی به سیاست نهادی؛ هرچند انتظار صبر از طبقه متوسط همچنان ادامه دارد.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف واکاوی گفتمان اقتصادی دولت در قبال طبقه متوسط (۱۴۰۰-۱۴۰۴) انجام شد. تحلیل انتقادی متون رسمی

بر اساس مدل فرکلاف نشان داد که:

۱: چرخ از صبر به عدالت

گفتمان دولت سیزدهم، طبقه متوسط را قشری «شریف اما تحت فشار» بازنمایی می کرد که راه حل معیشت آن، «مقاومت» و دریافت «حمایت مستقیم» (یارانه و کالابری) بود. در مقابل، گفتمان دولت چهاردهم، با استعاره «موتور فرسوده»، این طبقه را «پیشران اقتصاد» می داند که باید از طریق «رفع تحریم» و «عدالت مالیاتی» احیا شود. این چرخش، گذر از «سیاست جبرانی» به «سیاست نهادی» را نشان می دهد.

۲. تداوم انتظار صبر

با وجود این چرخش، هر دو گفتمان، حل بحران را به «آینده» موکول می کنند و از طبقه متوسط «صبر» می طلبند. تفاوت در این است که صبر در گفتمان اول، «تحمل وضع موجود» و در گفتمان دوم، «انتظار برای ثمربخشی اصلاحات» معنا می شود.

۳. دلالت نظری و عملی

این یافته ها نشان می دهد که گفتمان دولت، صرفاً بازتاب واقعیت اقتصادی نیست، بلکه با برساختن روایتی خاص، به دنبال مدیریت انتظارات و مشروع سازی سیاست هاست. پیشنهاد می شود در پژوهش های آتی، «دریافت» طبقه متوسط از این گفتمان ها نیز با روش های میدانی بررسی شود.

- بشیریه، حسین (۱۳۹۲). تحلیل گفتمان: با تأکید بر تحلیل گفتمان انتقادی. تهران: نشر نی.
- فرکلاف، نورمن (۱۹۹۵). گفتمان انتقادی: تحلیل انتقادی زبان. لندن: لانگمن.
- ون دایک، تئون (۱۹۹۸). ایدئولوژی: رویکردی چندرشته‌ای. لندن: سیج.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۹). اقتصاد سیاسی تعدیل و مقاومت در ایران. فصلنامه سیاست، ۵۰(۴)، ۱۲۰-۱۳۵.
- بانکی پورفرد، حسین (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی طبقه متوسط در ایران. تهران: جهاد دانشگاهی.
- فرجی، مهدی (۱۳۹۵). گفتمان سیاسی در ایران معاصر. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی.
- قانون بودجه سنواتی ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۴. وبسایت رسمی سازمان برنامه و بودجه.
- سخنرانی‌های روسای جمهور (۱۴۰۱-۱۴۰۴). وبسایت ریاست جمهوری و خبرگزاری ایرنا.